

INNLEDNING

Hvorfor skrive en bok om Veien?

Da jeg kom tilbake til Oldsaksamlingen (nå Kulturhistorisk museum) i 1992 etter å ha studert og arbeidet i Bergen og Trondheim, var en av de første oppgavene jeg ble tildelt, å administrere skolebarn i en utgravning i en åker ved det store gravfeltet ved Veien ungdomsskole utenfor Hønefoss. Hønefoss var på mitt mentale kart den gang langt utenfor allfarvei og gravfeltet Veien/Bråten et blekt minne fra grunnfag.

Det var en utfordring, mildt sagt; jeg ante ikke hva jeg gikk til, og hvordan oppgaven skulle gjennomføres – det er det vanskeligste jeg har gjort. Hvordan holde styr på ungdommer, hvordan få dem interessert, hvordan få dem til å forstå hva arkeologene gjorde, og hvorfor? Takket være mine gode samarbeidspartnere, arkeolog i Buskerud fylkeskommune Inger Liv Gøytil Lund, som tok initiativ til prosjektet, og arkeolog og den gang kultursjef i Hemsedal Sissel Carlstrøm, overlevde jeg den første harde prøven. Etter hver forsto vi hvordan opplegget måtte være: Vi hadde kortere økter med færre barn og med de engasjerte lærerne Astrid Lundem og Jon Hals som formidlere til de utallige barnehager og skoleklasser som kom på besøk. Mange var misunnelige på barna som fikk lov til å være arkeologer en uke. Jeg var mest engstelig for å miste informasjon og bekymret over å overlate til barn å undersøke unike historiske dokumenter, men heldigvis var det til å begynne med stort sett ildsteder og kokegroper som det var lett å passe på. Min oppgave var å overvåke den arkeologiske dokumentasjonen, mens de andre klarte å formidle til barna det interessante ved å finne både kull og kokstein. De gjorde en stor innsats, som nok har satt sine spor i mangt et barnesinn i bygda, og som forhåpentlig får ringvirkninger for kulturminner og det forhistoriske kildematerialet. Jeg skal ikke dvele mer ved starten; den varte i flere år, og flere arkeologer deltok som hjelpere på skolegravningene. Min bekymring økte da vi oppdaget flatmarksgraver, og desto mer da vi avdekket flere tydelige stolpehull. Det ble da klart for meg at kildematerialet i denne åkeren var for viktig til at vi kunne eksperimentere mer med skoleelever, så dette arbeidet ble trappet ned, og det ble arrangert to «stolpehullseminarer» med entusiastiske arkeologer som deltagere. Stolpehullene ble et langhus. «Hus 1» ble lengre og lengre, til det på kveldstid nådde 45 m. Den store medieinteressen lokalt og regionalt endte

med planer om å bygge opp huset, slik det kunne ha sett ut. Et større areal omkring det ble avdekket, og flere hus kom til syne. Det ble overveldende. Og det måtte bremses på. Nå ligger resten av åkeren og gjemmer mange hemmeligheter. Et langhus har reist seg, og et museum er bygget.

År etter år sto jeg på sandryggen foran gravfeltet og skuet mot Tyrifjorden. Sola skinte alltid. Men mest lå jeg på kne eller sto ved såldebordet; det var hardt arbeid. Veien ble en hobby ved siden av det daglige arbeidet ved Oldsaksamlingen, som var krevende nok. Siden stedets rike historie ble tydeligere og tydeligere, kom ønsket om å formidle noen av gravingsresultatene. Jeg valgte deltema som det var overkommelig å presentere på seminarer og få trykt i artikkelform. Men her var mer å oppdage. Jeg begynte en ny «utgravning», i magasinet og blant dokumenter i arkivet. Gravene som Oluf Rygh grov ut på 1870-tallet, lå som små fragmenter i kjelleren på Oldsaksamlingen, og funnene var sirlig innskrevet i protokoller. Et nytt puslespill, mange puslespill. Jeg forsøkte å se alle kilder i sammenheng, graver og hus, landskap og navn, og det utviklet seg et behov for å gå dypere i materialet.

Som tradisjonell materialist har jeg ingen filosofiske forbilder, men plukker inspirasjon der jeg finner den, og det er mange steder. De senere 10–20 års arkeologi flommer over av ideer etter 70-tallets nøkternhet, da jeg trådte mine barnesko innenfor faget. Mine tolkninger bygger på premisser som er hentet fra ulike hold. Jeg vil nevne noen av de etablerte arkeologene fra det hjemlige miljø som har gjort inntrykk: Arne B. Johansen, som tidlig fremholdt at vi måtte søke ideer i andre samfunn enn vårt eget; Lotte Hedeagers fremstilling av Danmarks historie, en kombinasjon av materialisme og rituell kommunikasjon som uttrykk for ideologi og legitimering av makt; Oddmunn Farbregd, hvis iderikdom åpnet mine øyne for kokegropenes mysterium og gravskikkens mangfold, og hans tolkning av branngravskikken som symbol for transformasjon knyttet til tidlig metallurgi; og Ellen Høigård Hofseth, også en iderik arkeolog som tidlig så det symbolske innhold i gjenstandene og evnet å trekke inn mange kildekategorier i sine tolkninger.

Mest ønsker jeg å presentere et kildemateriale som andre – ikke bare fagfolk – kan ha glede og nytte av. Det kan skrives mange historier. Mitt håp er at andre vil skrive sine historier om Veien.

1. MÅLSETTING, PROBLEMSTILLINGER OG METODER

Målet med denne boken er som nevnt i innledningen å presentere min kunnskap om Veien. Jeg vil gi en oversikt over og gjennomgang av kildematerialet som er fremkommet ved utgravninger på 1800- og 1900-tallet. Det består av 90 utgravde gravhauger, 23 flatmarksgraver, minst 4 langhus, minst 22 kokegroper og litt mer. Jeg vil også presentere noen av mine tolkninger av historien bak funnene.

Funnene viser at gravplassen ble etablert i yngre bronsealder, ca. 1000 f.Kr., at stedet hadde en sentral betydning i eldre jernalder, og at gravlegging og andre aktiviteter hovedsakelig synes å ha tatt slutt før yngre jernalder, en bemerkverdig lang kontinuitet. Samtidig kan det påvises endringer i materialet i løpet av dette lange tidsrom. Problemstillingene uttrykkes ved følgende spørsmål: Hvorfor ble dette stedet valgt, hva slags funksjon har stedet hatt over tid, hvorfor skjedde endringene, og hvorfor mistet stedet sin betydning?

Det vi kan observere ved fortidens begravelser, er de materielle spor etter rituelle handlinger.

Selv om graver er religiøse ytringer, er mitt premiss at de også reflekterer samfunnsstrukturen. Jeg tolker ritualene omkring en begravelse som et offentlig anliggende, like mye myntet på det levende samfunn som på den avdøde (jf. Farbregd 1993a). Ritualer uttrykker en ideologi; ritualer og ideologi er samfunnets lim og har som funksjon å vedlikeholde en maktstruktur.

Markante endringer i ritualer ser jeg som tegn på maktpolitiske endringer. Med denne materialistiske holdning til kildematerialet knytter jeg meg til de premissene som uttrykkes i Lotte Hedeagers behandling av Danmarks jernalder, som bygger på strukturmarxistisk teori. Ideologien har som funksjon først og fremst å legitimere de dominerende gruppers politiske makt. Makten må stadig gjenskapes; den institusjonaliseres og legitimeres gjennom ritualer (Hedeager 1992:39 ff., 97). Det er derfor ikke individet som er interessant for meg i dette arbeidet, heller ikke fortidsmenneskenes kosmologi eller religion.

Jeg vil legge vekt på religion og ritualer som maktmiddel. Gravritualer oppfattes imidlertid ikke som en direkte gjenspeiling av samfunnsstrukturen. De kan ha som funksjon å maskere motsetninger (Olsen 1997:189 ff.). «Fattige graver» tolkes ikke som et fattig samfunn. Mangel på statusgjenstander kan være uttrykk for en egalitær ideologi, men tolkes ikke nødvendigvis som tegn på et egalitært samfunn; de kan

være tegn på stabile politiske forhold hvor makten er konsolidert. «Rike graver» som inneholder gjenstander som må ha vært sjeldne og kommet langveisfra, import og edelmetaller, gjenspeiler rikdom. En slik «rituell sløsing» kan tolkes som tegn på sosial uro og konkurranse, som nødvendiggjør en demonstrasjon fra eliten ved eksponering av prestisjegjenstander i begravelsesseremonien.

Selv om jeg har en materialistisk tilnærming til materialet, tror jeg at gravenes utforming og de utvalgte gjenstandene som er lagt i dem, har en mening utover det rent materielle, et symbolsk innhold. Jeg vil derfor undersøke om gravene kan grupperes etter kjønns- og aldersbestemmelse etter hva slags utforming de har, og hva slags gjenstander som er lagt i dem. Et premiss for analysen er at det ikke er tilfeldig hvordan en grav er utformet, og hva den inneholder; det er et resultat av bevisste valg. Fremkommer det tydelige mønstre, kan det gi grunnlag for å tolke samfunnsforhold: ideologi, status og roller. Jeg vil også se Veien i en større kulturell og geografisk sammenheng ved å undersøke hvordan gjenstander kan vise kontaktretninger.

Jeg vil se grav og hus i sammenheng. Når skjer endringer i gravskikk og arkitektur, hvordan gir de seg uttrykk, og hvordan kan dette tolkes? Det kronologiske grunnlaget er derfor viktig.

Boken er ordnet kronologisk og tematisk. Stedet presenteres, i mikro- og makroperspektiv og sees i forhold til ferdselsveier, som er noe av bakgrunnen for stedets maktposisjon. Det arkeologiske kildematerialet gis en kortfattet historie fra gravhaugundersøkelser på 1800-tallet til maskinell flateavdekking av hus og graver ved 1900-tallets slutt. Oluf Rygh, som grov ut 87 graver på 1800-tallet, dokumenterte med ord, ikke tegninger. Hans detaljerte beskrivelser gjorde det mulig å tegne gravene i plan og profil, noe som har gitt en illustrasjon av hvordan gravskikken var, og hvor mange graver det var i hver haug, og at det var flatmarksgraver under noen av haugene. Dette har utvidet flatmarksgravfeltet som ble avdekket på 1990-tallet. Jeg har gjennomgått alle funnene som ble gjort i gravene, og presenterer katalogene i tabellform med referanser til litteratur hvor gjenstandene er behandlet. Denne gjennomgangen har dannet grunnlaget for datering og kronologi, som har gjort at jeg har kunnet se graver og bygninger i sammenheng. I tillegg til grav og hus benyttes stedsnavnene og til

en viss grad også gårdsgrenser for å tolke stedets funksjon. I kapittel 7 gir jeg en sammenfatning av

bokens innhold og min tolkning av det mangfoldige kildematerialet.

Tabell 1.1. Kronologi

Bronsealder	eldre		1700–1100 f.Kr.
	ynge		1100–500 f.Kr.
Eldre jernalder	Førromersk jernalder (kelter-tid)		500 f.Kr.–Kr.f.
	Eldre romertid	B1–B2	Kr.f.–200 e.Kr.
	Yngre romertid	C1–C2–C3	200–400 e.Kr.
	Folkevandringstid	D1–D2	400–575 / 600 e.Kr.
Yngre jernalder	Merovingertid		600–800 e.Kr.
	Vikingtid		800–1030 e.Kr.

(forenklet etter Solberg 2000)